
ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԽՏՄԱՆ ՈՒ ՆԵՆԳԱՓՈԽՄԱՆ
ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ «ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻ» ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ԲԱՂԱԴՐԻՉՆԵՐԸ

ԱՐՄԵՆ ՄԱՐՈՒՔՅԱՆ

Հայոց ցեղասպանության ժխտումն ու նենգափոխումը թուրք հեղինակների կողմից վաղուց արդեն վեր է ածվել պետական քաղաքականության, և թուրքական պետությունն իր ֆինանսատնտեսական հսկայական ռեսուրսներով ոչ միայն սնում, այլև նպատակաուղղում է հակահայկական քարոզչությունը: Այս քաղաքականության նպատակը մեկն է՝ չեզոքացնել աշխարհի տարբեր երկրներում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման ու դատապարտման գործընթացները:

Այնուամենայնիվ ե՞րբ և ինչպե՞ս առաջացավ Հայոց ցեղասպանության ժխտման ու նենգափոխման թուրքական «հայեցակարգը» և ի՞նչ է այն իրենից ներկայացնում: Այն, որ Հայոց ցեղասպանության ժխտումն ու նենգափոխումը թուրքերի համար վեր է ածվել «հայեցակարգի», անվիճելի է, քանզի այսօր թուրքական քարոզչամեքենան ի մի է բերել հրապարակի վրա եղած թուրքական բոլոր վարկածները և դրանց հիման վրա ստեղծել կեղծ գիտական, սոփեստաբանության և շինծու տրամաբանական հնարքների վրա կառուցված մի ամբողջություն:

Հարկ է նշել, որ թուրքական ապագա «հայեցակարգի» հիմքերը դրել է հենց Հայոց ցեղասպանության գլխավոր «ճարտարապետներից» մեկը՝ ներքին գործերի նախարար Թալեաթ փաշան, որն էլ կառավարությանը ներկայացրեց տեղահանության մասին տիրահոչակ օրենքի նախագիծը¹: 1915 թ. մայիսի 30-ին, երբ ամբողջ երկրով ընթանում էին հայերի զանգվածային կոտորածները, կառավարությունն ընդունեց Թալեաթի ներկայացրած օրինագիծը, որի ամբողջական անվանումն էր՝ «Պատերազմական շրջանում կառավարական գործողությունների դեմ հանդես եկող անձանց նկատմամբ ռազմական իշխանությունների կողմից կիրառվելիք միջոցառումների մասին»: Օրենքի վերնագիրն արդեն իսկ խոսում է, և դա ամենին պատահական չէր, քանզի Թալեաթն ու երիտթուրքերը դեռ հանցագործության կատարման պահին գիտակցում էին հայերի զանգվածային ոչնչացման «օրինական» հիմ-

¹ А. Авакян. Геноцид 1915 г. Механизмы принятия и исполнения решений. Ереван, 1999, с. 39.

նավորում ստեղծելու անհրաժեշտությունը: Օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն, եթե տեղի բնակչության կողմից նկատվեր որևէ հակազդեցություն կառավարության քայլերին, ապա հրահանգվում էր անմիջապես ձեռնարկել պատժի ամենախիստ միջոցները՝ ռազմական ուժի օգտագործմամբ վճռականորեն ճնշել այդ հարձակումներն ու դիմադրությունը: Ակնհայտ է, որ այս հոդվածը կարող էր կամայական մեկնաբանություն ստանալ դրա կատարողների կողմից, որոնք միայն նման բանի էին սպասում, որպեսզի հայերին կոտորելու գործն ավելի ոգևորված շարունակեին: Օրենքի 2-րդ հոդվածով իրավունք էր տրվում գյուղերի ու ավանների առանձին բնակիչներին կամ ամբողջ բնակչությանն ուղարկել այլ շրջաններ՝ ելնելով ռազմական նկատառումներից կամ այն դեպքերում, երբ նրանց կողմից կնկատվեն լրտեսության ու դավաճանության քայլեր²: Փաստորեն, օրենքը տեղի բնակչության քայլերի որակումը թողնում էր կորպուսների ու դիվիզիաների հրամանատարության և շրջանների ղեկավարների հայեցողությանը, ինչի հիման վրա էլ որոշվելու էր նրանց նկատմամբ պատժամիջոցների ձևերը: Այսինքն՝ հայերի դիմադրական, լրտեսական կամ դավաճանական գործողությունները ապացուցելու կարիք չկար, բավական էր, որ այդպես կարծեր տեղի թուրք ռազմական կամ քաղաքացիական չինովնիկը և դրա հիման վրա դիմեր կամ ռազմական ուժի կիրառման, այսինքն՝ ֆիզիկական բնաջնջման, կամ տեղահանման, ինչը, վերջին հաշվով, նույն բնաջնջումն էր:

Այսպիսով, թուրքական պաշտոնական պատմագրությունը պետք է շնորհակալ լինի Թալեաթ փաշային, որն այս օրենքով ոչ միայն սեփական հանցագործ քաղաքականության «հիմնավորում» ստեղծեց, այլև հիմքեր նախապատրաստեց այդ հանցագործության ժխտման ու նենգափոխման համար, թուրքական պատմագիտության «զինանոցը» հարստացնելով այնպիսի կեղծ ու շինծու ձևակերպումներով, ինչպիսիք են՝ «զինված դիմադրություն», «լրտեսություն ու դավաճանություն» կամ «ռազմական նկատառումներից ելնելով բնակչության տեղահանում» և այլն³:

Նշենք, որ թուրքական պատմագրության կողմից Հայոց ցեղասպանության նենգափոխման գործընթացի վրա ազդեցություն են ունեցել պատմական տարբեր ժամանակաշրջաններն իրենց իրադարձություններով: Այսպես, Առաջին համաշխարհային պատերազմի վերջին շրջանում և պատերազմից անմիջապես հետո, երբ հայերի ցեղասպանությունը շարունակվում էր, թուրքական պատմագրությունը դեռ չէր

² Ռ. Մ ա հ ա կ յ ա ն. Յեղասպանության պատմությունից, Երևան, 1990, էջ 291:

³ К. Худавердян, Р. Саакян. Геноцид армян сквозь призму десятилетий. Ереван, 1995, с. 53.

դիմում ժխտման մեթոդին, այլ ավելի շուտ ջանում էր արդարացնել պատերազմի ժամանակ հայերի հետ տեղի ունեցածը: Տվյալ ժամանակաշրջանում բավական տարածված էր Թալեաթի կողմից առաջ քաշված «հայկական կոմիտեների զինված ապստամբության» գաղափարը, ինչին էլ, թուրք հեղինակների կարծիքով, փորձել են հակազդել օսմանյան իշխանությունները: Այս դրույթին ժամանակին անդրադարձել է հրապարակախոս, հասարակական-քաղաքական գործիչ Տիգրան Հովհաննիսյանը, որը դեռ 1919 թ. «Հառաջ» թերթի փետրվար-մարտի մի քանի համարներում մերկացրել է թուրք հեղինակների կեղծարարությունները Հայոց ցեղասպանության հարցում՝ ընդգծելով, որ տվյալ վարկածի համաձայն, այսպես կոչված, ապստամբության կազմակերպիչներ են համարվում հայ քաղաքական կուսակցությունները՝ Դաշնակցությունը, Հնչակյանը և Ռամկավարը⁴: Հայ քաղաքական կուսակցությունների կամ «հայկական կոմիտեների» ծրագրային դրույթներից թուրքերը փորձում էին բխեցնել այն, որ նրանք վաղուց ի վեր պատրաստվում էին ապստամբության և երկրի տարբեր կողմերում բավական քանակությամբ զենք էին կուտակել, ու որ Տաճկահայաստանի ապստամբությունն ազդանշան պետք է լիներ օտար միջամտության համար⁵:

Աբսուրդըր հասնում է նրան, որ թուրք հեղինակները 1915 թ. ապրիլի 25-ը համարում են ապստամբությունը կազմակերպող «հայկական կոմիտեների» և նրանց ղեկավարների ցրելու ամսաթիվը՝ դա ներկայացնելով իբրև իշխանությունների կողմից պաշտպանական բնույթի գործողություն⁶: Մինչդեռ ամբողջ աշխարհին է հայտնի, որ այդ ու դրան նախորդած օրերին անօրինական կերպով ձերբակալվեցին և առանց դատ ու դատաստանի արքայազմի ու ոչնչացվեցին ավելի քան 600 հայ մտավորականներ, այդ թվում՝ օսմանյան խորհրդարանի պատգամավորներ:

Ժխտողական վարկածներին, սակայն, լուրջ հակահարված հասցրեց Առաջին աշխարհամարտից հետո թուրքական ռազմական տրիբունալներում սկսված երիտթուրքերի դատավարությունը, որի ընթացքում ամբողջությամբ չեզոքացվեց հայերի, այսպես կոչված, զինված ապստամբության վարկածը: Դատավարության ընթացքում, երբ թվում էր, թե հատուցման պահն արդեն անխուսափելի է, թուրքերը հապճեպորեն հորինեցին հաջորդ «փոխադարձ ջարդերի» մասին վարկածը, քանզի դատավարություններից հետո հայերի զանգվածային սպա-

⁴ Տ. Հ ո վ հ ա ն ն ի ս յ ա ն. Տաճիկ կառավարությունը և իթթիհաթը մարդկության դատարանի առաջ: Կազմեց և հրատարակության պատրաստեց Անուշավան Չաքարյանը, Երևան, 2007, էջ 15:

⁵ Նույն տեղում, էջ 33:

⁶ Ռ. Մ ա հ ա կ յ ա ն. նշվ. աշխ., էջ 295:

նությունները ժխտելն այլևս անիմաստ էր: Այնուամենայնիվ, փորձ կատարվեց «փոխադարձ ջարդերի» վարկածը բխեցնել «հայերի ապստամբության» վարկածից: Թուրք հեղինակները մեծահոգաբար խոստովանում էին, որ թուրքերի վրեժխնդրությունը ծայրահեղության հասավ, բայց դա ներելի է, որովհետև հայերն այդ կերպ ձգտում էին կործանել Տաճկաստանը, և բացի այդ էլ հայերի վայրագություններից էլ նույնքան տուժել են իրենք՝ թուրքերը⁷:

Հայոց ցեղասպանության ժխտման ու նենգափոխման գործում թուրքական պատմագրության շեշտադրումներն էական փոփոխության ենթարկվեցին Երկրորդ աշխարհամարտից հետո, երբ տեղի ունեցան միջազգային մի շարք կարևոր իրադարձություններ՝ նացիստ հանցագործների Նյուրնբերգյան դատավարությունը, Խորհրդային Հայաստանի և Վրաստանի անունից ԽՍՀՄ-ը տարածքային պահանջներ ներկայացրեց Թուրքիային, ՄԱԿ-ի «Ցեղասպանության հանցագործության կանխարգելման ու դրա համար պատժի մասին» կոնվենցիայի ընդունումը, 1965 թ. համայն հայության կողմից Մեծ եղեռնի 50-ամյա տարելիցի նշելը, ինչին հաջորդեց տարբեր երկրների խորհրդարանների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման ու դատապարտման գործընթացը: Վերը նշված զարգացումները ստիպեցին թուրքերին ոչ թե ընդունելու պատմական ճշմարտությունը, այլ էլ ավելի կատարելագործելու ժխտման ու նենգափոխման հնարքները, ավելին՝ փոխվում է նաև հակահայկական քարոզչության բնույթը: Եթե մինչ այդ ժխտման ու նենգափոխման գործընթացը կրում էր ավելի շուտ հախուռն և անկազմակերպ բնույթ, ապա այս պահից սկսած թուրքական պետությունը, իր համար սպառնալիք համարելով տարբեր երկրների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչումն ու դատապարտումը և գիտակցելով այդ հանցագործության համար իր հնարավոր միջազգային պատասխանատվության ենթարկվելը, ժխտման ու նենգափոխման գործը վերցնում է իր հովանավորության և վերահսկողության տակ՝ դա վերածելով պետական քարոզչական քաղաքականության: Սկսվում են մինչ այդ հրապարակ հանված թուրքական տարբեր վարկածների համակարգման ու կատարելագործման աշխատանքները, բացի այդ, նկատվում է դրանց կեղծ տրամաբանական ու սոփեստաբանական հնարքներով շաղկապելու և որպես մեկ ամբողջական «հայեցակարգ» ներկայացնելու միտումը:

Ներկայումս Հայոց ցեղասպանության ժխտման ու նենգափոխման գործում պետության կողմից նպատակաուղղվող թուրքական պատմագրությունը հանդես է գալիս առաջին հայացքից բավական ճշմարտանման ու արժանահավատ թվացող ամբողջական մի «հայեցակար-

⁷ Տ. Հ ո վ հ ա ն ն ի ս յ ա ն. նշվ. աշխ., էջ 33, 36:

գով»: Նախքան բուն խնդրին, այսինքն՝ Հայոց ցեղասպանության ժխտմանն ու նենգափոխմանն անդրադառնալը, թուրքերն իրենց ապագա դրույթները նախապատրաստող ներածություն են ներկայացնում, ինչով փորձ է կատարվում «ապացուցելու», որ հայերը եկվոր ժողովուրդ են և երբեք չեն ունեցել ինքնուրույն պետականություն: Այս կերպ թուրքերը ձգտում են կասկածի տակ դնել հայերի տեղաբնիկ լինելը և հավասարեցնել իրենց՝ իբրև եկվորների հետ: Դժվար չէ հասկանալ, որ նման ձևով թուրքերը փորձում են չեզոքացնել Հայոց ցեղասպանության ամենագլխավոր հետևանքներից մեկը՝ հայրենագրկումը, ինչը ծանրացուցիչ հանգամանք է սովյալ հանցագործության համար, քանզի հայերին ոչնչացնելու թուրքերի գլխավոր շարժառիթներից մեկը եղել է տեղաբնիկ հայերի հայրենիքին տիրանալը:

Ինչ վերաբերում է ինքնուրույն պետականություն չունենալու հանգամանքին, ապա այս կերպ կասկածի տակ է դրվում հայերի քաղաքակրթական զարգացման աստիճանը, որն իբր ընդունակ չի եղել հասնելու ինքնակազմակերպման բարձրագույն աստիճանին՝ պետականություն ստեղծելուն: Եվ այս ամենի լույսի ներքո օսմանյան տիրապետությունը հայերի համար ներկայացվում է իբրև դրախտային ու լուսավոր:

Թուրքական «հայեցակարգի» համաձայն, Օսմանյան կայսրությունում հայերն ունեցել են նորմալ զարգանալու բոլոր հնարավորությունները, հաշտ ու համերաշխ ապրել են թուրքերի և մյուս մահմեդականների հետ, նույնիսկ զբաղեցրել են պետական բարձր պաշտոններ: Սակայն XIX դարի վերջին, հավատալով Անգլիայի ու Ռուսաստանի սին խոստումներին, հայերը նրանց կողմից օգտագործվեցին կայսրության դեմ, ինչի արդյունքում էլ դարձան այդ տերությունների քաղաքական շահերի գոհը⁸: Այսպիսով՝ սեփական հանցագործության մեղքը և նաև պատասխանատվությունը թուրքերը փորձում են դնել Անգլիայի ու Ռուսաստանի վրա: Այստեղ է, որ ի հայտ է գալիս թուրքական նոր մեթոդի կիրառումը, երբ որոշ փաստեր դուրս բերելով պատմական իրադարձությունների ընդհանուր շղթայից, հետևանքը մատուցվում է իբրև պատճառ ու իրավիճակը ներկայացվում գլխիվայր:

Անգլիան ու Ռուսաստանը, ինչ խոսք, Հայկական հարցը միշտ էլ օգտագործել են իրենց շահերը հետապնդելու և կայսրության վրա ճնշումներ բանեցնելու համար, սակայն դա եղել է ոչ թե պատճառ, այլ հետևանք այն քաղաքականության, որը վարվում էր օսմանյան իշխանությունների կողմից արևմտահայության նկատմամբ: Եվ, ի վերջո, որքան էլ Անգլիան կամ Ռուսաստանը փորձեին հայերին օգտագործել իրենց շահերի համար, ինչպես պնդում են թուրք հեղինակները,

⁸ А. Г а м е л е н, Ж.-М. Б р о н. Восстановленная память. Ереван, 1995, с. 89.

միևնույն է ոչինչ չէր ստացվի, եթե դրա համար չլինեք պարարտ հող, այսինքն՝ եթե հայերը թուրքերի կողմից իսկապես այնքան կեղեքված չլինեին, որ փորձեին դիմել քրիստոնյա տերություններին՝ այդ վիճակից իրենց փրկելու համար: Եվ եթե անգամ հայերը դարձել են գործիք Անգլիայի կամ Ռուսաստանի ձեռքին, ապա դա միևնույն է իրավունք չի տալիս որևէ վարչակարգի դիմելու ցեղասպանության, քանզի ժամանակակից միջազգային իրավունքի նորմերի համաձայն՝ միջազգային հանցագործություն համարվող ցեղասպանությունը չի կարող արդարացվել որևէ հիմնավորմամբ:

«Հայեցակարգի» գլխավոր բաղադրիչը Հայոց ցեղասպանության ժխտողական արդեն ավանդական դարձած «հայերի դավաճանության և ապստամբություն բարձրացնելու» հիմնադրույթն է: Թուրքերը, ըստ էության, առաջնորդվում են «լավագույն պաշտպանությունը՝ հարձակումն է» պարզունակ սկզբունքով՝ փորձելով հանցագործության մեղքը բարդել հենց զոհի վրա: Տվյալ հիմնադրույթում, փաստորեն, միաձուլվել են դեռևս անցյալում հայերին ուղղված Օսմանյան կայսրությանը դավաճանելու ու թշնամու՝ Ռուսաստանի կողմն անցնելու և, այսպես կոչված, ապստամբություն բարձրացնելու երկու մեղադրանքները: Ճշմարտության պատրանք ստանալու նպատակով՝ թուրքերը գիտակցաբար մեկտեղել են այս երկու մեղադրանքները:

Ընդհանրապես, Օսմանյան կայսրության նկատմամբ հայ հպատակների հավատարմության ու քաղաքացիական պարտքի կատարման հետ կապված պետք է նշել, որ հայերի հավատարմության ամենավառ դրսևորումը պատերազմի սկսվելուց հետո տասնյակ հազարավոր հայ տղամարդկանց օսմանյան բանակ գորակոչվելն ու հանուն այդ նույն հավատարմության այնտեղ ոչնչանալն է: Հայերի դավաճանության վարկածը հասնում է արսուրդի, երբ իբրև փաստ բերվում է այն, որ հայերը մերժեցին ռուսական կովկասյան բանակի թիկունքում ապստամբություն բարձրացնելու թուրքերի առաջարկը⁹: Այսինքն՝ թուրքերը դավաճանություն են համարում այն, որ ռուսահպատակ հայերը հրաժարվեցին դավաճանել սեփական պետությանը՝ Ռուսաստանին, որտեղ նրանց ապրելու պայմանները անգամ համեմատության եզր չունեին արևմտահայերի ապրելակերպի հետ:

Բացի այդ, արսուրդ է, երբ պարտավորություններից խոսում են մի պետության ներկայացուցիչներ, որն իրեն երբեք ոչնչով պարտավորված չի զգացել իր ոչ թուրք հպատակների առջև: Մինչդեռ ցանկացած պետություն իր հպատակների կամ քաղաքացիների պարտավորություններ կատարելու պահանջից առաջ ինքն է պարտավոր դրանք կատարելու նրանց առջև՝ առնվազն վերջիններիս իրավունքներն ապա-

⁹ Ռ. Մ ա հ ա կ յ ա ն. նշվ. աշխ., էջ 298:

հովելու առումով: Ակնհայտ է, որ կայսրության ներսում հայերը, գտնվելով ստորադասված բնակչության կարգավիճակում, չէին կարող ունենալ թուրքերին կամ այլ մահմեդականներին հավասար իրավունքներ: Հետևաբար, ո՛չ թուրքական իշխանությունները և ո՛չ էլ թուրք հեղինակներն իրավունք չունեն խոսել հայերի հավատարմության կամ պարտավորությունների կատարման մասին, որոնք տվյալ երկրի ներսում չունեին անգամ կյանքի ու գույքի ապահովության տարրական իրավունք:

Հայերի ինքնապաշտպանական հատուկենտ մարտերը թուրքերը ջանում են ներկայացնել իբրև համընդհանուր ապստամբություն: Եվ կրկին հետևանքը ներկայացվում է իբրև պատճառ, ու պատմական իրադարձությունները շրջվում են գլխիվայր: Որպես կանոն, ապստամբության դեպքում առաջինը ուժ են գործադրում ապստամբները, ինչից հետո իշխանությունները դիմում են պատասխան պատժիչ գործողությունների: Իրականում եղել է ճիշտ հակառակը, հայերը բնագդաբար դիմել են ինքնապաշտպանության վերջին հուսահատ քայլին՝ փորձելով անհավասար մարտում դիմագրավել անխուսափելի ոչնչացման քաղաքականությանը: Մինչդեռ թուրքերին հարկավոր է ամեն գնով «ապացուցել», որ եղել է ապստամբություն, որպեսզի հիմք լինի արդարացնելու իշխանությունների «պատժիչ գործողությունները»:

Ըստ գերմանական տարբեր պաշտոնյաների տվյալների՝ 1915 թ. ընթացքում Օսմանյան կայսրությունում գրանցվել է հայերի, այսպես կոչված, ապստամբության չորս դեպք՝ հետևյալ ժամանակագրությամբ. Վանում (ապրիլի 20 – մայիսի 17), Շապին-Գարահիսարում (հունիսի 6 – հուլիսի 4), Մուսա լեռում (հուլիսի 30 – սեպտեմբերի 12) և Ուրֆայում (սեպտեմբերի 29 – հոկտեմբերի 23)¹⁰: Ժամանակային առումով նշված դեպքերից ոչ մեկը չի համընկնում մեկը մյուսին, ինչը նշանակում է, որ ոչ մի ընդհանուր ապստամբություն բացարձակապես չի եղել, հակառակ պարագայում հայերն այդ «ապստամբությունը» կկազմակերպեին բոլոր տեղերում միաժամանակ՝ հաջողության ավելի մեծ շանսեր ունենալու նպատակով և թույլ չէին տա, որ թուրքերն առանձին-առանձին ճնշեին այդ օջախները: Դեպքերի ժամանակային անհամապատասխանությունը կարող է նշանակել միայն մեկ բան, որ նշված վայրերում հայերն ընդամենը բնագդաբար դիմել են հուսահատ ինքնապաշտպանության այն պահին, երբ բնաջնջվելու հերթը հասել է իրենց:

Թուրքերն ընդհանրապես զգայուն են ապստամբության հարցի նկատմամբ և շատ են խոսում դրա մասին թերևս այն պատճառով, որ

¹⁰ Վ. Տ ա տ ր յ ա ն. Հայոց ցեղասպանության ժխտման հիմնական փաստարկները. աղավաղման և կեղծարարության ուսումնասիրություն, Երևան, 2005, էջ 18:

հայերի ինքնապաշտպանական մարտերից երկուսի դեպքում՝ Վանում և Մուսա լեռում, նրանց ծրագրերը լիովին չիրականացան հայերի հաջողության պատճառով: Դա պայմանավորված էր այդ բնակավայրերի աշխարհագրական նպաստավոր դիրքով, քանզի Վանը գտնվում էր պատերազմի թատերաբեմին մոտ, և ռուսական բանակը շուտով մտավ քաղաք: Մուսա լեռն էլ գտնվում էր Միջերկրականի ափերին, և դիմակայող հայերը ֆիզիկական ոչնչացումից փրկվեցին այնտեղ հայտնված ֆրանսիական ռազմանավերի շնորհիվ:

Հայոց ցեղասպանության ժխտման ու նենգափոխման «հայերի դավաճանության և ապստամբություն բարձրացնելու» հիմնադրույթից թուրք հեղինակները փորձում են բխեցնել երկու դրույթ-հետևանքներ, որոնք կոչված են հիմնավորելու կամ ապացուցելու դրա հիմնադրույթի ճշմարտացիությունը:

Դրույթ-հետևանքներից առաջինը, այսպես կոչված, «միջհամայնքային բախումների» վարկածն է: Դժվար չէ նկատել, որ այս դրույթը դեռ երիտթուրքերի դատավարությունից հետո հրապարակ նետված «փոխադարձ ջարդերի» վարկածի կատարելագործված տեսակն է: Տվյալ դրույթի համաձայն տեղի են ունեցել «միջհամայնքային բախումներ» մի կողմից հայերի և մյուս կողմից մահմեդականների միջև, ինչի արդյունքում տուժել են ոչ միայն հայերը, այլև մահմեդականները: Այս վարկածից կարելի է եզրակացնել, որ համաշխարհային պատերազմին զուգահեռ Օսմանյան կայսրության տարածքում հայերի ու մահմեդականների միջև ընթացել է քաղաքացիական պատերազմ¹¹: Այսպես թուրքերը փորձում են նախ ժխտել հայերի զանգվածային սպանությունների կազմակերպված լինելը և, բացի այդ, իշխանություններից ու թուրքական պետությունից հեռացնել այդ հանցագործության պատասխանատվությունը: Ճիշտն ասած, տպավորություն է ստեղծվում, որ կայսրության կենտրոնական իշխանությունները պատերազմի ընթացքում եղել են այնքան թույլ ու անօգնական, որ ի գործու չեն եղել կանխել այդ «միջհամայնքային բախումները», որոնք հանգեցրել են միլիոնավոր մարդկանց զոհերի: Մինչդեռ քաջ հայտնի է, որ պատերազմական իրավիճակում կենտրոնական կառավարությունն էապես ընդլայնեց իր իրավասությունները հետևյալ քայլերով՝ ա) լուծարեց խորհրդարանը՝ ազատելով իրեն կառավարման օրենսդիր ճյուղի սահմանափակումներից, բ) բնակչության վրա կատարյալ վերահսկողություն սահմանելու նպատակով երկրում հաստատեց արտակարգ և պատերազմական դրություն, գ) երկրում հաստատեց կատարյալ բռնատիրական կարգեր¹²: Այս ամենով հանդերձ, եթե անգամ մի պահ ընդունենք, որ ե-

¹¹ Նույն տեղում, էջ 10:

¹² Նույն տեղում, էջ 11:

դել են «միջհամայնքային բախումներ», ապա միննույն է թուրքական իշխանությունները պատասխանատվություն են կրում դրանք չկանխելու համար, հակառակ պարագայում ստացվում է, որ բախումները հայերի դեմ հրահրվել են իշխանությունների կողմից, քանզի արդյունքում մահմեդականները ստացել են ակնհայտ գերակայություն, իսկ հայերը եղել են տուժողը:

Այս դրույթի առկայությունը թուրքական «հայեցակարգում» բոլորովին էլ պատահական չէ: Հայտնի է, որ հայերի զանգվածային սպանությունների գործում թուրքական իշխանությունները դիմեցին կայսրության մահմեդական բնակչության՝ քրդերի ու չերքեզների օգնությանը, որոնք իշխանությունների ձեռքին դարձան հայերին ոչնչացնող գործիք: Իրականում թուրքերը «միջհամայնքային բախումներ» են անվանում այն, որ կանանցից, երեխաներից ու ծերերից բաղկացած տեղահանվող հայկական քարավանները «զարմանալիորեն» գիշերային դադարներ էին ունենում թշնամաբար տրամադրված քրդերի, չերքեզների ու մահմեդական այլ բնակավայրերի մոտ, որոնց հայերի վրա հարձակման ազդանշան էին տալիս այն թուրք ժանդարմները, ովքեր պետք է ապահովեին այդ քարավանների անվտանգ տեղ հասնելը¹³: Բնական է, որ բացարձակապես անպաշտպան ու հյուժված կանայք, երեխաներն ու ծերերը պարզապես չէին կարող «բախվել» լավ զինված մահմեդականների հետ, խոսքը կարող է լինել միայն անօգնական զոհերի կազմակերպված սպանդի մասին: Այսպիսով, թուրք հեղինակներն այս դրույթով ակամայից բարձրացնում են Հայոց ցեղասպանության մեջ քրդերի, չերքեզների և այլ մահմեդականների մեղսակցության հարցը:

«Միջհամայնքային բախումների» վարկածի մոլուցքով տարված թուրք հեղինակներն անգամ հասնում են նրան, որ հայերին մեղադրում են մոտ 100 հազար հրեաների սպանության մեջ¹⁴: Այս նենգ հնարքով թուրքերը փորձում են ազդել Հոլոքոստը վերապրած հրեա ժողովրդի զգացմունքների վրա և նրանց մոտ թշնամանք առաջացնել նույն հանցագործության զոհը դարձած հայերի նկատմամբ:

Հետաքրքիր է նաև այն, թե ինչպես են թուրք հեղինակները հայերի «դավաճանության ու ապստամբության» հիմնադրույթից «բխեցնում» «միջհամայնքային բախումների» դրույթ-հետևանքը: Այս հարցում նրանք ինքնատիպ չեն, երբ հայտարարում են, թե հայերը, ապստամբություն բարձրացնելով, նախահարձակ են եղել մահմեդականների վրա, իսկ վերջիններս ստիպված են եղել պաշտպանվել ու հասցնել պատասխան հարվածը:

Թուրքական «հայեցակարգի» գլխավոր հիմնադրույթից բխեցվում է նաև երկրորդ՝ հայերին վերաբնակեցնելու դրույթ-հետևանքը, համաձայն որի՝ հայերի դավաճանությունից, ապստամբություն բարձրացնելուց ու մահմեդականների վրա նախահարձակ լինելուց հետո «մեծահոգի» օսմանյան իշխանությունները ոչ թե պատժել, այլ ստիպված ժամանակավորապես վերաբնակեցրել են հայերին: Ընդ որում, նրանց կարծիքով, «հայերին վերաբնակեցնելը» եղել է իշխանությունների կողմից ձեռնարկված եզակի ու միակ պաշտպանական գործողությունը և դրանից առաջ ու հետո իշխանություններն այլևս ոչ մի

¹³ А. Авакян. Նշվ. աշխ., էջ 43:

¹⁴ Վ. Տատրյան. նշվ. աշխ., էջ 23:

քայլի չեն դիմել հայերի նկատմամբ: Այս հարցում դժվար չէ նկատել թուրքական վարկածների հակասականությունը, քանզի «պաշտպանողական գործողություն է» ներկայացվում նաև ապրիլի 25-ին հայ մտավորականների ձերբակալումն ու ոչնչացումը, ինչը տեղի էր ունեցել տեղահանության օրենքի ընդունումից մեկ ամիս առաջ: Նման տրամաբանությամբ թուրքերը պատրաստ են հայերի ցեղասպանության քաղաքականության բոլոր փուլերն առանձին-առանձին կամ ամբողջությամբ ներկայացնել իբրև «պաշտպանողական գործողություններ»:

Այսպես կոչված վերաբնակեցումը կամ տեղահանությունն իրականում ոչ այլ ինչ էր, քան հայերին ոչնչացնելու ընդհանուր ծրագրի փուլերից մեկը: Թուրք հեղինակները, հիմնվելով Թալեաթի հեղինակած «Տեղահանության մասին» օրենքի վրա, իշխանությունների այս քայլը փորձում են «հիմնավորել» ռազմական անհրաժեշտությամբ, պատերազմական գոտում թշնամու հետ շփման մեջ մտնելը բացառելու հանգամանքներով, ընդգծելով, որ հայերի էվակուացիան իշխանությունների կողմից եղել է պաշտպանողական գործողություն¹⁵: Առաջին հայացքից ճշմարտանման թվացող այս «հիմնավորումներին» հարկ ենք համարում պատասխանել թուրքերի դաշնակից տերության՝ Գերմանիայի դեսպան Վանգենհայմի 1915 թ. հուլիսի 7-ին կանցլեր Բեթման-Շոլվեգին ուղղված հեռագրով, որում մասնավորապես նշված է, որ Բարձր Դուռը հայերի տեղահանությունը որոշել է տարածել նաև Տրապիզոնի, Խարբերդի և Մվազի նահանգների վրա, թեև երկրի այդ մասերը չեն գտնվում թշնամական որևէ ներխուժման սպառնալիքի տակ¹⁶:

Տեղահանության հայաջինջ հետևանքների հարցը ժամանակին քննարկման առարկա էր դարձել հենց երիտթուրքերի դատավարության ժամանակ, սակայն ի պատասխան դրա՝ մեղադրյալներից նախկին վարչապետ Մայիդ Հալիմ փաշան հնչեցրեց այն տեսակետը, թե իշխանությունները չպետք է պատասխանատվություն կրեն տեղական չինովնիկների կողմից օրենքի վատ կատարման համար¹⁷: Այս «փաստարկն» այսօր էլ կիրառվում է թուրք կեղծարարների կողմից: Ավելին, թուրք հեղինակների կարծիքով հայերը ոչ թե սպանվել են, այլ տեղահանության ճանապարհին մահացել են սովից, հիվանդություններից ու համաճարակից¹⁸: Թուրքերը, անշուշտ, գիտակցաբար անտեսում են այն հանգամանքը, որ հայերի «մահանալու» պայմանները միտումնավոր ստեղծվել էին հենց իշխանությունների կողմից, որ տեղահանության ընթացքում հայերին դիտավորյալ քշել են Միջագետքի անապատները, որտեղ կլիմայական պայմանները պետք է ավարտեին Հայոց ցեղասպանության ծրագրված պետական քաղաքականության վերջին արարը:

Ներկայումս թուրքերի կողմից տարվող հակահայկական քարոզչության մեջ նկատվել է մեթոդաբանական փոփոխություն. Հայոց ցեղասպանությունը

¹⁵ К. Худавердян, Р. Саакян. Նշվ. աշխ., էջ 53:

¹⁶ Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու Մ. Գ. Ներսիսյանի խմբագրությամբ, Երևան, 1991, էջ 352:

¹⁷ А. Марукян. Проблема Геноцида армян в современной геноцидологии. Ереван, 2010, с. 36.

¹⁸ Ռ. Մահալյան. նշվ. աշխ., էջ 325:

Ժխտող ու նենգափոխող թուրքական «հայեցակարգը» ներկայացնում են ոչ այնքան թուրքերը, որքան նրանց կողմից վարձված օտարազգի «մասնագետները»: Այս իմաստով տեղին է հիշատակել 1980-ական թվականների երկրորդ կեսին “New York Times”, “Washington Post” և հեղինակավոր այլ պարբերականներում տպագրված ու մեծ աղմուկ հանած ոչ թուրք 69 մասնագետների Հայոց ցեղասպանությունը նենգափոխող հայտարարությունը: Հետագայում պարզվեց, որ հայտարարությունը ստորագրած «մասնագետների» ճնշող մեծամասնությունը մինչ այդ ընդհանուր առմամբ 65 դրամաշնորհ է ստացել բացահայտ թուրքամետ կազմակերպություններից՝ «Թուրքագիտության ինստիտուտ» (Վաշինգտոն) և «Թուրքիայում ամերիկյան հետազոտությունների ինստիտուտ» (Անկարա): Նույն կառույցների կողմից դրամաշնորհներ են ստացել նաև այն համալսարանները, որտեղ աշխատում են այդ մասնագետները¹⁹: Բացի այդ, պարզվել է, որ հայտարարությունը ստորագրող 69-ից միայն 10-ն են զբաղվել Թուրքիայի XIX–XX դարերի պատմության հարցերով, այսինքն՝ նրանց միայն 7%-ը տվյալ հարցի վերաբերյալ կարող էր ունենալ մասնագիտական կարծիք²⁰: Ամեննին էլ դժվար չէ հասկանալ թուրքական ժխտողականության մեթոդաբանական այս փոփոխության իմաստը: Թուրքական պետական քարոզչամեքենան օտարազգի վարձկանների միջոցով փորձում է ցույց տալ միջազգային հանրությանը, թե ոչ միայն թուրքերն են ժխտում հայերի ցեղասպանությունը, այլ հեղինակավոր համալսարանների ու գիտական կենտրոնների օտարազգի մասնագետները:

Այսօր էլ՝ ապրիլի 24-ին նախորդող օրերին թուրքական համալսարաններում կազմակերպվում են այդ հիմնահարցին նվիրված գիտաժողովներ, որոնց հրատարակված նյութերում հաճախ կարելի է հանդիպել «Օսմանյան հասարակության մեջ միասին ապրելու արվեստի պատմական սկզբունքները» վերնագրով հոդվածներ, որտեղ ընդգծվում է այն միտքը, թե օսմանյան իշխանությունները նախադրյալներ էին ստեղծել բոլոր ժողովուրդների և, մասնավորապես, հայերի համերաշխ ու հանդուրժող ապրելակերպի համար: Ուղղակի աբսուրդ է, որ համերաշխությունից ու հանդուրժողականությունից խոստում են մի պետության ներկայացուցիչներ, որն ինքը համերաշխ ու հանդուրժող չէ սեփական պատմության նկատմամբ:

Ամփոփելով նշենք, որ Հայոց ցեղասպանությունը ժխտող ու նենգափոխող թուրքական վարկածները տասնամյակների ընթացքում թուրքական պետության հովանավորության ու ֆինանսավորման շնորհիվ կատարելագործվել են և այսօր միջազգային հանրությանը ներկայանում են իբրև ճշմարտանման, արտաքնապես համոզիչ ու տրամաբանված թվացող մի ամբողջական «հայեցակարգ»: Պատմական իրողություն չներկայացնելու պատճառով այդ կեղծ գիտական «հայեցակարգը» հեշտությամբ տարածվում է տարբեր երկրների անտեղյակ հասարակական շրջաններում: Պետական պատշաճ մակարդակով չպատասխանելով թուրքական «հայեցակարգին» ու չմերկացնելով դրա կեղծ լինելը՝ մենք հնարավորություն ենք տալիս, որ այն ամրապնդվի որոշ օտարերկրացիների շրջանում, իսկ փորձը ցույց է տալիս, որ թուրքական տե-

¹⁹ Վ. Տ ա տ ր յ ա ն. նշվ. աշխ., էջ 14:

²⁰ Նույն տեղում, էջ 54:

սակետներին արդեն ծանոթացածներին ստիպված ենք ոչ թե ներկայացնել, այլ բավական դժվարությամբ ապացուցել Հայոց ցեղասպանության պատմական իրողությունը:

ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ТУРЕЦКОЙ «КОНЦЕПЦИИ» ОТРИЦАНИЯ И ФАЛЬСИФИКАЦИИ ГЕНОЦИДА АРМЯН

АРМЕН МАРУКЯН

Резюме

На протяжении десятилетий турецкая историография последовательно и целенаправленно фальсифицировала собственную историю начала XX века, ставя перед собой задачу отрицания политики Геноцида, осуществленного в Османской империи над западными армянами. Были выдуманы псевдонаучные теории, отрицающие Геноцид армян, в которых приводятся, на первый взгляд, «правдоподобные» доводы о том, что произошло с армянским населением Османской империи в течение Первой мировой войны и последующих лет. Согласно этим «теориям», армяне представляются как крайне ненадежный элемент, не заслуживающий доверия властей, которые вынуждены были прибегнуть к некоторым превентивным и карательным мерам в отношении армян. Геноцид армян представляется как всего лишь их временное переселение, а массовая резня – как локальные столкновения между христианами и мусульманами. Все эти «теории» сегодня составляют основу уже целой турецкой «концепции» фальсификации и отрицания Геноцида армян, которую в последнее время представляют уже не столько турецкие, сколько иностранные специалисты, получающие солидные гранты от турецких структур.

BASIC ELEMENTS OF TURKISH DENIAL “CONCEPTION” AND FALSIFICATION OF THE ARMENIAN GENOCIDE

ARMEN MARUKYAN

Summary

For decades the Turkish historiography permanently falsificated the Armenian Genocide. Every year many “researches” were published in Turkey, which denied the Armenian Genocide. Today this practice has become a part of anti-Armenian state policy of Turkey. Turkish official historiography also made special “theories”, which became a basis of state Turkish denial “conception” of the Armenian Genocide. The main purpose of this Turkish denial “conception” is the prevention of international recognition of the Armenian Genocide.